



УДК 377/378 (477)

JEL CLASSIFICATION: I21, I28

В.М. НОВІКОВ

д-р екон. наук, проф., голов. наук. співроб.
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID 0000-0001-5892-815X

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В умовах трансформації економіки України дефіцит кваліфікованих кадрів стає однією з головних перешкод розвитку промисловості, аграрного виробництва, будівельної галузі, соціальної інфраструктури. Передумовою економічного зростання є збереження і розвиток професійно-технічної освіти. Проблема потребує системного підходу до вирішення питань підготовки кваліфікованих працівників, у межах якого координуються законодавчі, нормативні, організаційно-управлінські, фінансові та програмно-педагогічні заходи. В Україні рішення про впровадження практико-орієнтованої (дуальної) освіти ухвалено 2018 року. За основу взято досвід навчання у Німеччині. Для напрацювання досвіду функціонування нової моделі професійної освіти необхідний певний час, проте само по собі визнання і копіювання міжнародної практики не вирішує економічних і соціальних питань підготовки кваліфікованих кадрів. Дуальна модель передбачає залучення до системи професійної освіти роботодавців як провайдерів освітніх послуг. В Україні, як і у багатьох країнах світу, упровадження дуальної моделі в такому форматі є проблематичним. Відсутня достатня нормативна база та інституціональні механізми для зацікавленості роботодавців у розвитку дуальної форми навчання як прогресивної форми здобуття освіти, що відрізняється від інших форм, застосованих у рамках практико-орієнтованої професійної освіти. У роботі дуальну освіту розглянуто як інфраструктурну державно-регіональну модель, яка забезпечує взаємодію ряду процесів: кадровий прогноз, професійну орієнтацію молоді, розробку кваліфікаційних стандартів, планування і організацію освітнього процесу і оцінку рівня освіти випускників навчальних закладів. Викладено відповідні пропозиції щодо розвитку дуальної моделі освіти.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, практико-орієнтована модель, дуальне навчання, професійні стандарти, кластер.

В.Н. Новиков

д-р экон. наук, проф., глав. науч. сотр.
Институт демографии и социальных исследований
им. М.В. Птухи НАН Украины
01032, Украина, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID 0000-0001-5892-815X

© НОВІКОВ В.М., 2019

ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ МОДЕЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В условиях трансформационной экономики Украины дефицит квалифицированных кадров становится одним из главных препятствий развития промышленности, аграрного производства, строительной отрасли, социальной инфраструктуры. Предварительным условием экономического роста является сохранение и развитие профессионально-технического образования. Проблема требует системного подхода к решению вопросов подготовки квалифицированных работников, в рамках которого координируются законодательные, нормативные, организационно-управленческие, финансовые и программно-педагогические мероприятия. В Украине решение о внедрении дуального образования принято в 2018 году. За основу взята практика обучения в Германии. Для наработки опыта функционирования новой модели профессионального образования необходимо время, однако само по себе признание и копирование международного опыта не решает экономических и социальных вопросов подготовки квалифицированных кадров. Дуальная модель предполагает привлечение в систему профессионального образования работодателей как провайдеров образовательных услуг. В Украине, как и во многих странах мира, внедрение дуальной модели в таком формате проблематично. Отсутствует достаточная нормативная база и институциональные механизмы для заинтересованности работодателей в развитии дуальной формы обучения как прогрессивной формы получения образования, отличающейся от других форм, используемых в рамках практико-ориентированного профессионального образования. В работе дуальное образование рассмотрено как инфраструктурная государственно-региональная модель, обеспечивающая взаимодействие ряда процессов: кадровый прогноз, профессиональную ориентацию молодежи, разработку квалификационных стандартов, планирование и организацию образовательного процесса и оценку уровня образования выпускников учебных заведений. Изложены предложения по развитию дуальной модели образования.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, практико-ориентированная модель, дуальное обучение, профессиональные стандарты, кластер.

V.M. Novikov
Dr. Sc. (Economist), Prof., Head of Department
Ptoukha Institute for Demography
and Social Studies of the National Academy of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Taras Shevchenko Blvd., 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID 0000-0001-5892-815X

PRACTICE-ORIENTED MODEL OF PROFESSIONAL EDUCATION

In the conditions of transformations of the Ukrainian economy, the shortage of skilled personnel is becoming one of the main obstacles in development of industry, agricultural production, construction, and social infrastructure. A prerequisite for economic growth is the preservation and development of vocational education. The problem requires a systematic approach to the solution of issues of training qualified workers, within whose framework the legislative, regulatory, organizational, managerial, financial, and program-pedagogical measures are coordinated. In Ukraine, the introduction of dual education was adopted in 2018 on the basis of experience in training of Germany. Gaining experience in the functioning of the new model of vocational education requires a certain period of time. However, the mere recognition and copying of international experience does not solve the economical and social issues of training qualified personnel. The dual model involves employers in the vocational education system as providers of educational services. In Ukraine, as in many countries of the world, the implementation of the dual model in such a format is problematic. There is a lack of a regulatory framework and institutional mechanisms to garner interest of employers in the development of the dual form education as a progressive form of education, which differs from others used in the framework of practice-oriented vocational education. In this paper, dual education is viewed as an infrastructure state-regional model that ensures the interaction of a number of processes: personnel forecast, vocational guidance of young people, development of qualification standards, planning and organization of the educational process and assessment of the level of education of graduates of educational institutions. Suggestions for the development of a dual model of education are given. Ways of modernizing the state system of training workers are proposed.

Keywords: vocational education, practice-oriented model, dual training, professional standards, cluster.

Постановка проблеми, актуальність. З початку дев'яностих років минулого століття професійно-технічна освіта поступово втрачає свій імідж. А наслідки кризових явищ нульових років не можна подолати без структурних перетворень у сфері професійної підготовки кадрів. Серед основних проблем, які потребують термінового вирішення, нагальним є запровадження гнучкої системи управління галуззю, започаткування у рамках державно-приватного партнерства нових підходів до мотивування роботодавців з метою підготовки висококваліфікованих робітників. Сьогодні найвідоміший світовий бренд у професійній освіті — дуальне навчання, яке застосовує Німеччина та інші країни. Розробка основ та адаптація елементів дуальної освіти з урахуванням соціально-економічних особливостей України є актуальним завданням для науковців і практичних працівників.

Ступінь вивчення проблеми та аналіз публікацій. Проблематика дослідження процесів упровадження дуальної освіти в структуру системи підготовки кадрів в Україні поки не посіла відповідного до її стратегічного значення місця у вітчизняних наукових розробках. Перевага у висвітленні питань розвитку дуальної освіти належить нині державним управлінням і педагогічним працівникам системи професійних закладів. Позитивні наслідки дуальної форми навчання визначав М. Кучинський (М. Kuchinsky), підкреслюючи її важливу потенційну роль у здобутті профільної (професійної) середньої освіти, реалізації власних освітніх траєкторій та забезпечення мобільності молоді на ринку праці [1, с. 8]. А. Луцька (А. Lutska) звертає увагу, що для розвитку дуальної освіти немає достатньої нормативної бази і зацікавленості роботодавців у її впровадженні [2, с. 9]. Сутність німецької моделі та перші кроки країни зі впровадження дуальної освіти наведено Т. Пятничук (Т. Pyatnychuk) [3, с. 27–31]. До невирішених питань дуального навчання К. Кудря і О. Сталінська (К. Kudrya and O. Stalinskaya) цілком слушно відносять створення інституціональних механізмів стимулювання з оцінки і застосування дуальної форми освіти на підприємствах [4]. Практику застосування дуальної освіти в Німеччині та в Україні у контексті професійних стандартів аналізував В. Новіков (V. Novikov) [5]. Заслужовують на увагу дослідження І. Каленюк (I. Kalenyuk), присвячені аналізу та застосуванню в Україні світового досвіду розвитку професійної освіти [6].

Мета. Визначити стан професійно-технічної освіти в Україні і на основі аналізу інституціональних особливостей дуальної форми навчання в Німеччині запропонувати шляхи модернізації державної освітньої системи у практико-орієнтованому напрямі підготовки кадрів.

Новизна. Обґрунтовано необхідні економічні умови і мотиваційні чинники забезпечення ефективності дуальної форми навчання і відродження професійної освіти в країні.

Методи дослідження. Використано графічний метод для огляду та аналізу статистичних даних, зокрема для порівняння звітних показників професійно-технічних закладів, характеристики складу сукупності професійних кадрів на ринку праці, визначення динаміки бюджетних витрат.

Викладення основного матеріалу. У XXI столітті стан економіки країн світу визначений якістю робочої сили. На відміну від XIX і XX століть, які були періодами технічної революції й освоєння фінансових та інформаційних ресурсів, нинішнє століття характеризується розвитком і реалізацією людського капіталу. Використання соціальних технологій в управлінні людським капіталом є першочерговою умовою соціально-економічного розвитку.

Українські і зарубіжні дослідники однастайні у тому, що підвищення якості робочої сили стає головним пріоритетом у забезпеченні конкурентоздатності національної економіки. Збільшення інвестицій в освіту, удосконалення професійно освітнього рівня працівників набувають визначального значення для економічного розвитку. В Україні потенціал робочої сили професійно не відповідає запитам роботодавців і рівню міжнародних кваліфікаційних стандартів.

Посилення конкуренції на ринку праці висуває все вищі вимоги до працівників. Роботодавці намагаються залучити не тільки висококваліфіковану робочу силу, але й таку, яка за професійно-кваліфікаційним рівнем відповідає технологічним характеристикам виробництва. Поступово поняття якості робочої сили набуває значення «ускладненої категорії».

Між тим, чинна система підготовки кадрів характеризується високою інерційністю. Вона слабо реагує на зміни ринку праці під впливом нових технологій і не забезпечує адаптацію випускників професійно-технічних закладів до вимог роботодавців. Причина цього у відсутності координації між освітою і роботодавцями, втрати престижності робітничих професій, низької якості освітніх послуг для підприємців, націлених на освоєння сучасних технологій. У результаті зменшується кількість охочих вступити до професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) і випуск ними кваліфікованих працівників. Порівняно з 2000 роком чисельність кадрів, які одержали професії в ПТНЗ, скоротилась на 125,5 тис. осіб (рис. 1) [7].

Рівень безробіття випускників ПТНЗ є найвищим серед тих, хто закінчив будь-який навчальний заклад і здобув відповідну освіту (рис. 2) [8]. У 2017 році на ринку праці серед випускників начальних закладів, які не змогли працевлаштуватись, ПТНЗ складала 37 %. Фактично частка безробітних випускників ПТНЗ має не тільки найбільший рівень серед випускників закладів освіти, але й висхідну динаміку.

Протягом 2000–2017 років професійно-технічна освіта функціонувала в умовах фінансових обмежень порівняно зі зростанням фінансових ресурсів в освітню галузь у цілому. Загальні видатки зведеного бюджету в освіту підвищились з 14,7 % до 16,8 %. У професійно-технічну, навпаки, зменшились із 0,9 % до 0,8 %. Найбільше зросло фінансування загальної середньої освіти: з 2000 до 2017 року майже на 51 % [9]. Фінансові вливання в загальну середню освіту не пов'язані з навчанням учнів професійних навичок із метою полегшення їх працевлаштування після закінчення середньої школи (рис. 3).

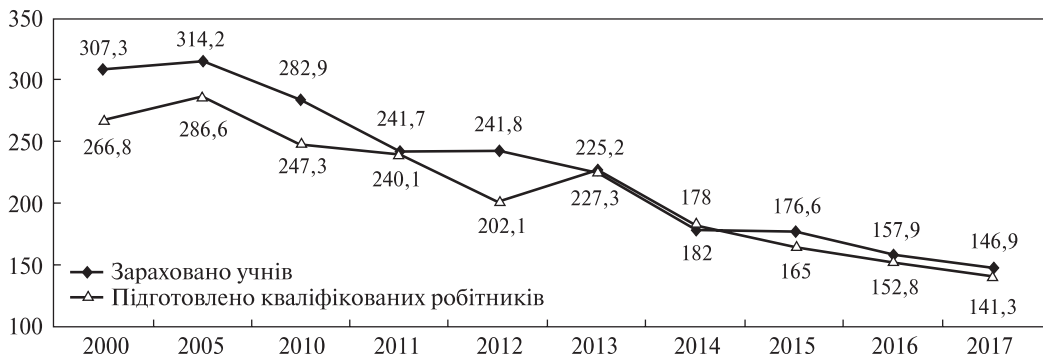


Рис. 1. Динаміка показників роботи професійно-технічних навчальних закладів, тис. осіб

Джерело: Статистичний щорічник України за 2017 рік. — Київ: 2018. — 541 с.

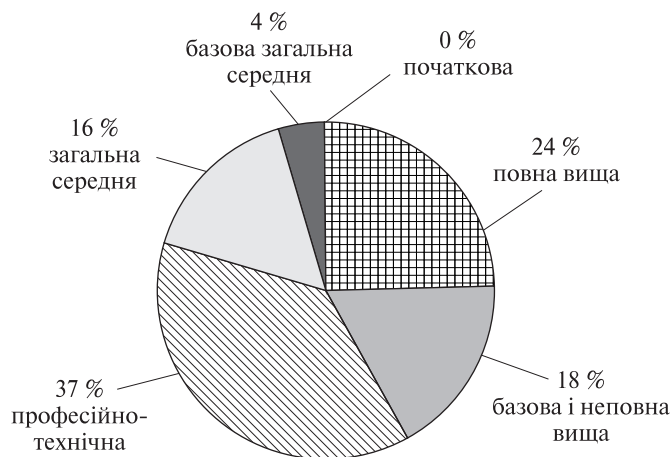


Рис. 2. Питома вага безробітних випускників навчальних закладів у 2017 році, %

Джерело: Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / За ред. В.Г. Кременя. — Київ, 2016 — 448 с.

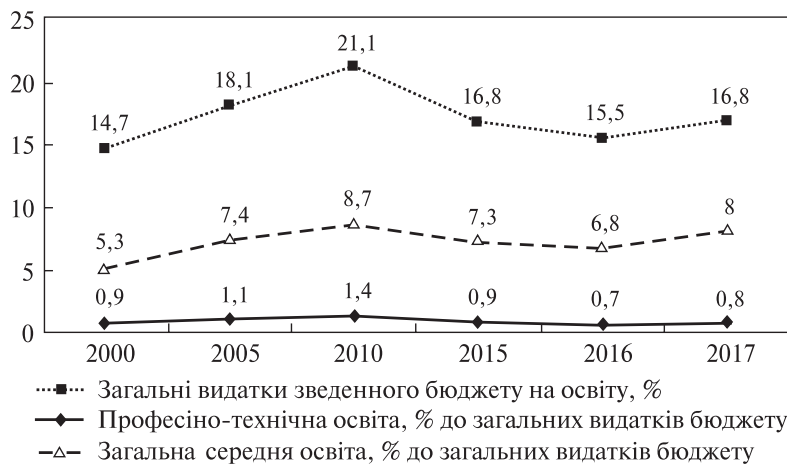


Рис. 3. Питома вага видатків Загального бюджету України на освіту

Джерело: Заклади освіти та професійно-технічного навчальні заклади. 2017. Стат. зб. — Київ, 2018. — 135 с.

Навчання учнів спрямоване на формування предметних компетентностей, а також деяких ключових компетентностей, наприклад, комунікативність. Проте освітні стандарти оцінювання результатів навчання не містять критеріальної основи їх вимірювання, що призводить до утруднень у вивченні рівня навчальних досягнень учнів. Зберігається типологічне розмаїття навчальних предметів і курсів, недосконалість структурованого змісту, особливо в старшій школі, що перешкоджає задоволенню потреб, зумовлених подальшими життєвими планами та орієнтацією на майбутню професію. Пошук національних моделей профілізації старшої школи як одна із визначальних засад її ефективного функціонування в сучасних умовах відбувається недостатньо та зі значними труднощами [10].

Забезпечення підготовки випускників за професійними напрямками загальна середня освіта навіть за належної організації діяльності може виконувати лише частково. Вирішення цього питання потребує зосередження уваги на розвитку спеціальної професійної освіти. За останні роки в системі ПТНЗ спостерігалися негативні тенденції: скорочення мережі та контингенту учнів, повільне оновлення переліку напрямів професійної підготовки, зменшення обсягів державного замовлення та фінансування професійної освіти. Якість професійної підготовки кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів в Україні здебільшого перестала відповідати вимогам сучасного ринку праці. В країні існує незадоволений попит з боку роботодавців на професії високого рівня кваліфікації: металістів (токарів, фрезерувальників, слюсарів, водіїв автотранспорту, робітників з ремонту електричного обладнання та ін.). Потреба в робочій силі у більшості областей України задовільнена лише на 30–37 %. Машинобудування потребує робітників 5–6 розрядів, тоді як випускники профтехосвіти здебільшого мають третій розряд. Особливо гостро кваліфікаційний дисбаланс у підготовці робітників відчувається на металообробних підприємствах [11].

Обмеженість бюджетних видатків зумовлює подальше загострення проблеми кадрового забезпечення розвитку національної економіки. Бюджети закладів професійно-технічної освіти реально є бюджетами не розвитку, а виживання: 90 % видатків становлять заробітна плата, стипендіальне забезпечення, харчування, оплата енерго-, тепло- та водопостачання. Лише 10 % – видатки розвитку навчального закладу. Дефіцит фінансових ресурсів професійно-технічної освіти зумовлює пошук нових моделей функціонування відповідних закладів та організації навчально-виховного процесу. Подолання неадекватності системи фінансування ПТНЗ і активізація їх модернізаційного розвитку потребують підтримки держави і підприємницького сектору економіки. Серед найважливіших завдань – підвищення ефективності кадрової політики держави на основі удосконаленого механізму функціонування професійно-технічної освіти.

Дефіцит висококваліфікованих робочих кадрів є однією з ключових перешкод, що заважає українським підприємствам оновлювати технологію виробництва, а територіальним утворенням – забезпечувати умови для інвестиційної привабливості регіонів. Подолання інерційності ПТНЗ полягає у переході від традиційної до цільової моделі підготовки робітників. Це підтверджується зарубіжним досвідом функціонування професійної освіти у форматі мережевої взаємодії освітніх закладів і підприємств у реалізації програми розвитку нових форм навчання.

Такий досвід існує у багатьох країнах, але найширше розповсюджена німецька модель. Німецьку систему практико-орієнтованої підготовки кадрів («дуальну освіту») упровадили Австрія, Канада, Китай, Румунія, Швеція, Швейцарія, Росія та інші країни. «Дуальна система» як наукова дефініція – це основний принцип здійснення перетворень у системі професійної освіти, який установлює взаємодію між органами державної влади, підприємствами і освітніми закладами через механізм державно-приватного партнерства. Проте, приклад Німеччини, зміст якого полягає у цілісності і системності, не став повним аналогом для країн, які обрали цю модель для себе, оскільки кожна з них має власні економічні і регіональні особливості.

В Україні кадрова політика на основі дуальної методології стає ключовим пріоритетом з 19 вересня 2018 року, коли Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [12]. За прогнозами Міністерства освіти і науки України, впровадження дуальної освіти можливе не раніше, ніж за п'ять років. Початковим кроком урядових структур стало розроблення плану заходів, спрямованих на удосконалення системи професійної освіти [13].

Однак визнання і копіювання міжнародного досвіду не вирішує економічних і соціальних питань підготовки професійних кадрів. Ефективним механізмом упровадження дуальної моделі освіти може стати адміністративна політика формування сприятливих умов діяльності суб'єктів дуальної освіти, яка водночас буде фактором реалізації моделі. Ознайомлення з переліком зазначених заходів свідчить, що вони недостатньо відображають зміст інституціональних змін, характерних для практико-орієнтованого підходу до підготовки професійних кадрів. У зв'язку з цим корисно проаналізувати практику Німеччини з застосування інституту дуальної освіти та її регульовального впливу на розробку відповідного економіко-правового інструментарію.

Німецькій дуальній системі професійної орієнтації, самовизначення і навчання притаманна колегіальність ухвалення рішень. На всіх етапах освітнього процесу між певними функціональними структурами (федеральною і земельними владою, підприємствами, центром компетенцій, професійною школою і торгово-промисловими палатами) існує взаємодія, науково-методичне забезпечення якої здійснює Федеральний інститут професійної освіти Німеччини. Такий підхід забезпечує якісний результат професійної діяльності. Виробниче навчання відбувається як у професійно-технічних закладах, центрах компетенцій, так і на підприємствах на основі проблемно-аналітичного методу надання матеріалу [14].

Законодавчою основою дуального навчання в Німеччині є федеральний закон «Про професійну освіту», який містить два важливі поняття, які відображають сутність і визначають загальний підхід до перебудови освітньої системи. — «навчальне підприємство» і «компетенція».

Навчальному підприємству надано адміністративні функції навчального закладу, хоча ці структури не тотожні. Цим забезпечено гнучкість і визначено цільове призначення дуального навчання. Підприємство, на якому триває навчання, контролює відвідування закладу, успішність освоєння навчальних програм, організує атестацію в торгово-промисловій і ремісничій палатах. Торгово-промислові палати беруть участь у програмі підготовки спеціалістів середньої ланки для підприємств, ремісничі — кваліфікованих робітників.

На підприємствах існують спеціальні підрозділи з питань виробничого навчання. З кожним учнем укладено навчальний договір, для кожного розроблено індивідуальний план на весь термін навчання. Освітній процес передбачає навчання безпосередньо на підприємстві для набуття практичних навичок і у професійно-технічному закладі для отримання теоретичних знань з обраної професії. На основі договорів визначають кількість учнів і обсяг державної субсидії. Якщо ресурсна база «навчального підприємства» недостатня для набуття студентом необхідної кваліфікації, формується мережева навчально-виробнича структура.

Існує чотири традиційні моделі мережевого навчання: «Підприємство та підприємства-партнери»; «Професійна підготовка на замовлення»; «Учебний консорціум»; «Учбова асоціація». Вони функціонують на спільних принципах: партнерства, ротації та грошового відшкодування. Додатково до них організовано Центр компетенцій як проміжну ланку навчання, де учні одержують первісні професійні навички.

В основу організації освітнього процесу на підприємствах і у професійних закладах покладено регламенти професій, які є офіційними документами розроблення навчальних програм. У регламентах професій виокремлено два види компетенції: загальнопрофесійні і профільні. Компетенції, незалежні від конкретної професійної діяльності, є загальнопрофесійними. Поняття компетенції у диференційованій формі

введено в Закон «Про професійну освіту» у 2005 році, що розширило правове визначення «знань і вмінь», необхідних для оцінки виробничої діяльності. Законодавча фіксація поняття «компетенції» сприяла тому, що кваліфікаційна характеристика навчального процесу в німецькій системі дуальної освіти визначається за трьома стандартами: професійними, освітніми і кваліфікаційними.

Прогресивність дуальної системи Німеччини полягає в тому, що професійні стандарти комбінуються з освітніми та кваліфікаційними стандартами. Професійні стандарти описують типові компетенції для певної професії, окремо їх не розробляють, але враховують у процесі розробки освітніх і кваліфікаційних стандартів. Таким чином, дуальна система регулює навчання на підприємстві і в навчальних закладах як процес, а не як результат виконання кількісних норм. Норми і вимоги окремо покладено в основу оцінки якості і присудження професійних кваліфікацій за результатами іспитів. Загальні правила їх проведення закріплені в Законі «Про професійну освіту» Німеччини. Організація екзаменів є функцією торгово-промислових і ремісничих палат, що дає можливість виявити деякі проблемні питання і акцентувати увагу на їх вирішенні.

Досвід Німеччини свідчить, що для побудови професійних стандартів і навчальних професійних програм потрібен новий дидактичний підхід до розробки структури професійного профілю. Професійні профілі, орієнтовані на аудиторне теоретичне навантаження, необхідно замінити професійними профілями, значною мірою орієнтованими на виробничі процеси. Професійні профілі тотожні поняттю «трудої функції працівника», якого немає у Кодексі законів про працю України, що не відповідає сучасному розумінню професійних і освітніх стандартів. Трудова функція працівника, заснована на компетенціях, забезпечує гнучкість освітніх програм і можливість працевлаштування, зменшення витрат на навчання та перенавчання робітника у випадку зміни місця праці. Фінансування професійної підготовки на підприємствах забезпечується коштами бюджету федеральних земель, навчання в учбових закладах — муніципального (місцевого) бюджету.

Результати реалізації проекту дуальної освіти в Німеччині показали, що вирішення проблеми лежить у сфері логічного визначення ключових пріоритетів державного управління системою професійної підготовки кадрів. Це має важливе значення для України, оскільки у багатьох регіонах підготовка кадрів слабо реагує на економічні перетворення і характеризується інертністю професійних освітніх організацій.

За результатами анкетування роботодавців укладено та обґрунтовано перелік компетенцій, яким має відповідати сучасний конкурентоспроможний правник. Це — кваліфікація, професійна компетенція, постійне самовдосконалення, професійна мобільність, швидка адаптація до змін виробничих умов, опанування сучасних виробничих технологій, знання ІКТ [15, с. 22]. Високому рівню компетенцій мають відповідати професії, на які існує стабільний попит роботодавців: слюсарі, токарі, фрезерувальники, електрогазозварники, водії автотранспортних засобів, робітники з ремонту електричного обладнання, інші дефіцитні нині спеціальності. Проте ПТНЗ не можуть задовольнити попит роботодавців, перш за все, з причини соціальної непривабливості робочих професій для молоді, що зумовлено: складністю трудової адаптації в колективі, незадовільними умовами працевлаштування, суспільною непрестижністю посади, невизначеністю кар'єрного зростання тощо. В дуальній моделі ці проблеми, як свідчить німецький досвід, нейтралізуються інститутом наставництва.

Наставництво — це цілеспрямована діяльність керівників і найбільш досвідчених співробітників підприємства, спрямована на підготовку стажистів до самостійного виконання службових обов'язків. Як трудова функція наставництво може бути включено в посадові обов'язки працівника. З одного боку, цей інститут відображає високі вимоги до компетенцій, закріплених офіційними документами на федеральному рівні. З іншого боку, — забезпечення сталого позитивного іміджу, престижу професії в суспільстві і кар'єрного зростання. Для запозичення німецького досвіду і адаптації елементів дуального навчання з урахуванням особливостей України важливо розширити комплекс заходів з удосконалення професійної освіти. Головними завданнями підготовки законодавчих проєктів є розроблення сучасної моделі і формування мережевої взаємодії освітніх закладів і підприємств з підготовки професійних кадрів і стимулювання роботодавців до фінансування навчальних програм.

Дуальну освіту як відомий світовий бренд можна трактувати у вузькому і широкому значенні. У вузькій трактовці організація освітнього процесу поєднується з практичним навчанням на підприємстві безальтернативно, незалежно від умов сучасного економічного укладу й економічної моделі розвитку. Зокрема, розглядаються принципи побудови дуальних програм у німецьких професійних школах, оцінюються переваги даної форми для учнів і роботодавців. У широкому контексті проблематика дуальної освіти спрямована не тільки на врахування інституційних умов, в яких відбувається відтворення людського капіталу, але й умов, що забезпечують координацію суб'єктів ринкової економіки з метою зацікавлення їх у інвестуванні коштів у професійну підготовку працівників [16].

Координаційну функцію у питаннях підготовки кадрів виконують торгово-промислові палати. Їхня роль полягає у захисті інвестицій роботодавців у підвищення кваліфікації кадрів, зниження ризику відтоку робітників з підприємств і переходу їх до конкурентів. В умовах українського ринку праці з його плінністю кадрів і високою міграцією підприємці, як правило, не можуть розраховувати на стабільну зайнятість працівників, які пройшли навчання. Це не стимулює їх брати на себе фінансові зобов'язання з навчання молодих співробітників. Оцінюючи ситуацію в сфері професійної освіти в Україні, де вплив профспілок і об'єднання роботодавців на ситуацію на ринку праці незначний, важливо для впровадження дуальної освіти визначити не тільки інституціональні структури, здатні відповідати за ризики, пов'язані з інвестиціями в систему професійної освіти, але й управлінські, організаційні і фінансові механізми підтримки нової моделі підвищення кваліфікації.

Німецький досвід засвідчує, що інституційне оформлення практики дуальної освіти може мати свої особливості в кожній країні. Це зобов'язує до передбачення можливостей і обмеження поширення цієї моделі в Україні. В Німеччині з 90 % компаній, які мають дозвіл на навчання на виробництві, лише 21 % підприємств пропонують професійне навчання. Обмеження дуальної моделі підготовки кваліфікованих кадрів полягає насамперед в економічній площині: нерівномірність динамічного зростання регіональних економік, несприятлива економічна кон'юнктура, відсутність умов для технологічного переозброєння виробництва, галузеві межі, де принципи і методи дуальної системи не можуть бути уповноважені (медицина, педагогіка, мистецтво та інші), недостатній досвід державно-приватного партнерства. Однак широкомасштабному впровадженню дуального навчання сприяють стійкий попит на кваліфіковану робочу силу, здійснення інвестиційної регіональної політики, наявність високотехнологічних секторів у промисловості та в аграрному виробництві, кооперація професійних закладів із підприємствами на основі кластерного підходу.

В Німеччині інвестиції у високотехнологічні кластери розподілено між державою і роботодавцями у пропорції 50 : 50. За відсутності великих інвестиційних проектів частка роботодавців у структурі доходів професійно-технічних закладів складає 10–20 %. Навчальні заклади, орієнтовані на підготовку кадрів для малого та середнього бізнесу і для підприємств із традиційною технологією, утворюють третю кластерну групу дуальної освіти. Можливості взаємодії навчальних закладів і роботодавців у цьому кластері незначні.

З урахуванням німецького досвіду можна стверджувати, що включення моделі дуальної освіти у технологічний розвиток економіки України передбачає удосконалення правил і законодавчих умов реформування професійної освіти на базі мережевої взаємодії ПТНЗ та підприємств. У даному контексті важливо орієнтуватись на галузеві потреби економіки у підготовці кадрів і формування державного замовлення на навчання, що відповідатиме пріоритетним напрямам розвитку ринку праці. Оскільки Україна нині перебуває лише на підготовчому етапі розробки практико-орієнтованої моделі навчання, Німеччина може бути прикладом того, яке місце на ринку відведено новій формі освіти. Так, у «країні-першовідкривачі» дуальної освіти з 3,6 млн підприємств за цією програмою навчання працює 500 тис. (13,9 %), при цьому понад половина — це малі і середні підприємства [17]. Найбільше пропозицій дуального навчання стосуються інженерних спеціальностей, інформатики, бізнес-адміністрування. Останнім часом з'являється попит на соціальні і медичні професії, зокрема ерготерапія, геріатрія [18].

Виходячи з цілей і результатів реалізації практико-орієнтованої моделі освіти в Німеччині, можна сказати, що сьогодні дуальне навчання є найперспективнішим спрямуванням у підготовці фахівців для реального сектору економіки за участю великого бізнесу з високотехнологічним виробництвом з урахуванням міжнародних стандартів якості продукції і кваліфікації кадрів.

В Україні ринок праці не має інноваційного характеру [19, с. 2]. У державній службі зайнятості на початок 2018 року налічувалось 50,4 тис. вакансій та ще 39 тис. пропозицій надійшло з інших джерел. За регіональною структурою понад 40 % вакансій припадало на чотири регіони (Київ, Львівську, Київську та Дніпропетровську* області) [20]. За видами економічної діяльності найбільше вакансій є на підприємствах та в установах переробної промисловості (23 %), у торгівлі та ремонті авто-транспорту (16 %), на транспорті (11 %). Фактично 50 % пропозицій ринку праці припадає на галузі, які не є пріоритетними для технологічного оновлення економіки на основі концепції «нової індустріалізації». Незадоволено попит ринку праці на традиційні спеціальності: швачки, електромонтери, слюсарі, токарі, муляри, продавці, кухарі, офіціанти, бармени тощо. Це показує, що в умовах традиційної структури економіки, по-перше, існує критичний дисбаланс на ринку праці, пов'язаний переважно із попитом на наскрізні спеціальності; по-друге, економіка не пред'являє помітних запитів на робочу силу нових технологічних укладів.

Ситуацію погіршує те, що професійно-технічна освіта проходить етап реформ і навчальний процес ще не адаптовано до вимог підготовки кадрів для інноваційної економіки. До нових технологічних складних професій за інерцією зараховують операторів телекомунікаційних послуг, укладальників підлогового покриття, підручних сталеварів конвеєрного виробництва, майстрів ресторанного обслуговування, монтажників будівельних, деревообробників будівельних тощо, які, за прикладом

* Дніпропетровську область з 2019 року перейменовано на Січеславську.

Німеччини, є складовими другого та третього кластеру дуальної освіти [21, с. 19]. У їхніх межах важко вирішувати проблему мотиваційного стимулювання розвитку соціального партнерства для підготовки кваліфікованих кадрів.

Наявна система професійної освіти має високий рівень інерційності у сфері впровадження освітніх технологій і недосконалі механізми забезпечення якості навчання, що не дає змоги адаптувати випускників до вимог роботодавців. Проте зміни, що назріли у професійно-технічній освіті, потребують невідкладного і зваженого переходу від традиційної до цільової моделі підготовки кадрів для виробництва.

Висновки. Для того, щоб дуальна освіта стала найперспективнішою формою навчання, необхідно мати мінімальний набір програмних заходів: цільове замовлення фахівців на основі середньо- і довгострокового прогнозу кадрових потреб; двоєдиний принцип формування професійних освітніх програм на базі освітнього стандарту і корпоративного професійного стандарту; упровадження міжнародних стандартів у професійні освітні програми; оцінка якості професійних кваліфікацій.

Послідовній реалізації практико-орієнтованої (дуальної) освіти сприятимуть такі фактори: створення колегіального органу, що здійснює оперативне планування і контроль за впровадженням дуальної моделі освіти; розробка комплексної стратегії розвитку освіти з урахуванням окремих цілей і ключових показників ефективності для системи професійної освіти; переформування освітніх організацій у ресурсні центри професійного навчання для підвищення престижу робітничих професій та спеціальностей з визначенням пріоритетних напрямів підготовки для кожного освітнього закладу; створення єдиної системи стандартів робітничих професій з точки зору вимог до вмінь, знань, компетенції та кваліфікацій, а також уніфікація освітніх програм; активне просування в регіонах робітничих професій у взаємодії освіти і системи професійної освіти; сприяння залученню фінансування розвитку учасників кластеру дуальної освіти.

Забезпечення відповідності кваліфікації випускників професійно-освітніх закладів запитам роботодавців потребує законодавчої підтримки. По-перше, підготовки списку перспективних і затребуваних на ринку праці професій та спеціальностей, що вимагають середньої професійної освіти. По-друге, розробки та впровадження професійних стандартів найбільш перспективних і затребуваних професій і спеціальностей, у тому числі відповідно до кращих закордонних стандартів та передових технологій. По-третє, державної підтримки модернізації системи середньої професійної освіти в формі державних субсидій, наданих для реалізації регіональних програм розвитку професійно-освітніх закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинський М. Формуємо передумови для відродження престижності професійної освіти // Професійно-технічна освіта. — 2018. — № 1. — С. 7–9.
2. Луцька А. Законотворчий процес про професійну освіту // Професійно-технічна освіта. — 2018. — № 3. — С. 5–9.
3. Пятничук Т. Дуальна система професійної підготовки фахівців: аналіз досвіду // Професійно-технічна освіта. — 2018. — № 3. — С. 27–31.
4. Кудря К., Сталінська О. Упровадження елементів дуальної форми навчання: переваги та проблеми // Професійно-технічна освіта. — 2018. — №2. — С. 17–19.
5. Новіков В.М. Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні // Демографія та соціальна економіка. — 2017. — № 2 (30). — 127–137 с. — <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.126>
6. Каленюк І.С. Державна фінансова підтримка розвитку професійної підготовки: світовий досвід // Банківська справа. — 2001. — № 5. — С. 44–47.

7. Щорічник України за 2017 рік. — Київ, 2018. — 541 с.
8. Економічна активність населення України. — Київ, 2018. — 204 с.
9. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2016/2017 років навчального року. Стат. бюлетень. — Київ, 2017. — 100 с.
10. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. / За заг. ред. В.Г. Кременя. Нац. акад. педагог. наук України. — Київ, 2016. — 448 с.
11. Новіков В.М. Модернізація професійно-технічної освіти як цільова функція розвитку ринку праці в Україні // Prospan — Instytut Studiów Międzynarodowy i Edukacji w Warszawie. — № 20 (3). — 2017. — С. 105–118.
12. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 11.01.2019).
13. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (проект): Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://spo.fpsu.org.ua/images/2018/2018/4150-сайт.pdf> (дата звернення: 11.01.2019).
14. Методические рекомендации по реализации дуальной модели подготовки высоко квалифицированных рабочих кадров. / Агентство стратегических инициатив. — 2015. — 136 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://permtpp.ru/upload/iblock/dfe/metodicheskie-rekomendatsii_dualnoe-obrazovanie_2015.pdf (дата звернення: 11.01.2019).
15. Селізар В. Освітній маркетинг у діяльності ПТНЗ // Професійно-технічна освіта. — 2016. — № 3. — С. 20–23.
16. Remington T. F., Marques I. The Reform of Skill Formation in Russia: Regional Responses. Higher School of Economics Research. — 2014. Paper No WP BRP 19/PS/2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2530875## (дата звернення: 01.01.2019)
17. Петерсен А. Вилли, Йенсен Маик. Подход и опыт разработки профессиональных стандартов в Германии / А. Вилли Петерсен, Маик Йенсен. — Флессенбург, 2015. — 48 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fru.org.ua/ua/events/business-events/ukrainski-promyslovtsi-razom-iz-providnymu-tekhnichnuyu-universytetamy-pereimaiut-dosvid-dualnoi-osvity-u-svoikh-nimetskykh-koleh> (дата звернення: 11.01.2019).
18. Куделя Н. Дуальное образование в Германии: плюсы и минусы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.partner-inform.de/.../dualnoe-obrazovanie-v-germanii-hlusy-i-minusy> (дата звернення: 11.01.2019).
19. Ковтунець В., Хобзей П., Кремень В. та ін. Сучасна професійна освіта. Концептуальні засади реформування професійної освіти України // Професійно-технічна освіта. — 2018. — № 2. — С. 2–11.
20. Супрун В. Актуальні питання розвитку та модернізації професійної (професійно-технічної) освіти України // Професійно-технічна освіта. — 2018. — № 2. — С. 10–13.
21. Радкевич В. Науково-методичне забезпечення модернізації професійної підготовки фахівців: результати наукових досліджень // Професійно-технічна освіта. — 2018. — № 2. — С. 18–23.

REFERENCES

1. Kuchyns'kyi, M. (2018). Formuemo peredymovu dlj vidrodzhenj prestizhosni profesiinoi osvitu [We form the prerequisites for the revival of the prestige of vocational education]. *Profesijno-tehnichna osvita - Vocational and technical education*, 1, 7-9 [in Ukrainian].
2. Lucyka, A. (2018). [Zakonotvorcheii proches pro profesiyny osvity [Legislative process on vocational education]. *Profesijno-tehnichna osvita - Vocational and technical education*, 3, 5-9 [in Ukrainian].
3. Pjtnichuk, T. (2018). [Dyalna sistema profesiinoi pidgotjvki fahivchiv: analiz dosvidu [Dual system of professional training: analysis of experience]. *Profesijno-tehnichna osvita - Vocational and technical education*, 3, 27-31 [in Ukrainian].
4. Kudrj, K., & Stalinska, O. (2018). [Implementation of elements of the dual form of learning: advantages and problems]. *Profesijno-tehnichna osvita - Vocational and technical education*, 2, 17-19 [in Ukrainian].

5. Novikov, V. (2017). [Development of vocational education in a decentralized management system in Ukraine]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika - Demography and Social Economy*, 2 (30), 127-137. - <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.126> [in Ukrainian].
6. Kalenuk, I.S. (2001). [Derjavna finansova pidtrumka rozvutky proaesinoiipid pedgotovku: svitovuii dosvid]. *Bankevskaya sprava - Banking*, 5, 44-47 [in Ukrainian].
7. *Shchorichnyk Ukrainy 2017 [The Yearbook of Ukraine for 2017]* (2018). Kyiv [in Ukrainian].
8. *Ekonomichna aktyvnist naselennia Ukrainy [Economic activity of the population of Ukraine]* (2018). Kyiv [in Ukrainian].
9. *Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2016/2017 rokiv navchalnoho roku [Educational institutions of Ukraine at the beginning of 2016/2017 academic year]*. (2017). Kyiv [in Ukrainian].
10. Kremen', V.G. (Eds.). (2016). *Nacional'na dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini [National report on the status and prospects of education in Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Novikov, V. (2017). Modernizatsiia profesiino-tekhnichnoi osvity yak tsilova funktsiia rozvytku rynku pratsi v Ukraini [Modernization of vocational education as a target function of the labor market development in Ukraine]. *Prospoon-ProSpon*, 20 (3), 105-118 [in Poland].
12. *Kontsepsiia pidhotovky fakhivtsiv za dualnoi formoiu zdobuttia osvity [Concepts of training fakhivtsiv for the dual form of health]*. (2018). Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].
13. *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontsepsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoi formoiu zdobuttia osvity (proekt): Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [On Approval of the Plan of Measures for the Implementation of the Concept of Training Specialists on the Dual Form of Education: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]*. (2018). Retrieved from <http://spo.fpsu.org.ua/images/2018/2018/4150-cait.pdf> [in Ukrainian].
14. *Metodicheskie rekomendatsii po realizatsii dyal'noi modeli podgotovki vysokokvalifichirovanuh robochih kadrov [Guidelines for the implementation of the dual model of training highly skilled working personnel]*. Retrieved from http://permtpp.ru/upload/iblock/dfe/metodicheskie-rekomendatsii_dualnoe-obrazovanie_2015.pdf [in Russian].
15. Selizar, V. (2016). Osvitniy marketynh u diyal'nosti PTNZ [Educational marketing in the activities of the PNZMarques]. *Profesijno-texnichna osvita - Vocational and technical education*, 3, 20-23 [in Ukrainian].
16. Remington, T., & Margues, I. (2014). *The Reform of Skill Formation in Russia: Regional Responses. Higher School of Economics Research Paper*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2530875
17. Petersen, A.V., & Jepsen M. (2015). *Podxod i opyt razrabotki professional'nykh standartov v Germanii [Approach and experience in developing professional standards in Germany]*. Flesenburg. Retrieved from <http://fru.org.ua/ua/events/business-events/ukrainski-promyslovtsi-razom-iz-providnymy-tekhnichnymy-universytetamy-pereimaiut-dosvid-dualnoi-osvity-u-svoikh-nimetskykh-koleh> [in Russian].
18. Kudelj, N. (2018). *Dyalnoe obrazovanie v Germnii: pliusu I minusu [Dual Education in Germany: Pros and Cons]*. Retrieved from <https://www.partnerinform.de/.../dualnoe-obrazovanie-v-germanii-hlusy-i-minusy> [in Russian].
19. Kovtunets', V., Khobzey, P., & Kremen', V. et al. (2018). Suchasna profesijna osvita. Kontseptual'ni zasady reformuvannya profesijnnoi osvity Ukrainy [Modern professional education [Conceptual Principles of the Reform of Ukrainian Professional Education]. *Profesijno-texnichna osvita - Vocational and technical education*, 2, 10-13 [in Ukrainian].
20. Suprun, V. (2018). Aktual'ni pytannia rozvytku ta modernizatsiyi profesijnnoi (profesijno-tekhnichnoi) osvity Ukrainy [Topical issues of development and modernization of professional (vocational) education of Ukraine]. *Profesijno-texnichna osvita - Vocational and technical education*, 2, 2-11 [in Ukrainian].
21. Radkevich, V. (2018). Naykovo-metoduchne zabezpechennj profesiinoi pidgotovku fachivcyiv: rezyl'tatu naykovuch doalidjan [Scientific and methodological provision of modernization of professional training of specialists: results of scientific research]. *Profesijno-texnichna osvita - Vocational and technical education*, 2, 18-23 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 18.02.2019.